

Gáti György

Életrajz

Gáti úr 66 éves, egyedülálló férfi. Alacsony termetű, elegáns, mindig fiatalos megjelenésű ember. Gyakran jár moziba, a legnagyobb szenvedélye a filmek. Otthonában több száz videokazetta sorakozik a polcokon, pontos nyilvántartást vezet róluk. Egyszobás lakását mindig szép rendben tartja, sőt néhány éve kibővítette fürdőszobával is. Gyakran fogad vendégeket, barátokat. Napközben ritkán tartózkodik otthon, mert fürdőbe jár, és kifőzdékben étkezik. Az interjúk során legszívesebben fiatalkorára, a külföldön töltött éveire emlékezett vissza, ahol számtalan kaland történt vele.

Anyám szülei állítólag, ha jól emlékszem, Újlétán születtek [Újléta – nagyközség volt Bihar vm.-ben, 1910-ben 1000, 1920-ban 1300 lakossal. – A szerk.]. Újlétán volt kertészetük vagy ilyesmi. Szőlőtermelők voltak, borászattal foglalkoztak. Egyedül csak anyám anyja, Kupferstein Heléna volt életben, mikor én születtem, 1936-ban. Többet nem tudok róluk. Hogy mivel foglalkoztak az apám szülei, mikor születtek, nem tudom. Az ő szüleikről semmit nem tudok, mert kicsi voltam abban az időben. A szüleim meg a nővérem tudtak volna talán mondani róluk, de már ők is meghaltak.

Anyám, Kupferstein Margit 1908-ban született, Újlétán. Azt nem tudom, hogy anyám hogyan került később Karcagra, ahol laktunk, és hogy ismerkedtek meg apámmal, nem nagyon meséltek róla. A nővérem tudta biztos. Ő szeretett érdeklődni ilyen dolgok iránt. Apám [Gáti Dániel] nem tudom, hol és mikor született, csak azt tudom, hogy zsinagógai házasságot kötöttek anyámmal. Szóval olyan ortodox házasság volt, ahogy szokták, a sátor [hüpe] alatt csinálják [lásd: házasság, esküvői szertartás]. A nővérem, Gáti Éva 1932-ben született, én pedig 1936-ban születtem, mindketten Karcagon.

Karcag elég szép város volt mint vidéki kisváros. Közművesítve volt általában. Nagyon sok házat téglából építettek, meg volt sok parasztház szalmatetővel vagy mivel. De azok is mind modernül voltak megcsinálva. Többeknél a víz is be volt vezetve, de nagyon soknál kút volt. Nálunk közművesítve volt minden, teljesen komfortosan. Abban az időben, a második világháború előtt az emberek általában elég jó életet éltek. Még a parasztság is elég jól élt. Lovakat tartottak meg teheneket meg rengeteg baromfit. Meg kereskedtek ők is, általában adták-vették ezeket a dolgokat, szóval azért nagyon ment az üzlet. Piacok, vásárok voltak.

Karcagon laktak zsidók elég szép számmal. A legtöbben általában kereskedtek, mint Molnárék például, akik fakereskedők voltak. Általában a zsidóság mind kereskedelemmel foglalkozott, de nem tudok erről többet. Nagyon összetartóak voltak, és a zsidó közösség is nagyon összetartó volt. Vallásosak is voltak köztük elég sokan. Rendszeresen jártak a zsinagógába, ott héberül imádkoztak, ahogyan apám is, de erről nem tudok többet.

Apám rőföskereskedő volt. A házasság előtt is már, azt hiszem, vásárokba járt. Aztán elvette anyámat feleségül, és utána nyitotta Karcagon a Filléres Magyar Divatáruházat. Az apám az üzlet által nagyon jó és gazdag ember volt. Három helyen volt háza: Karcagon, Hajdúszoboszlón meg még valahol, azt nem tudom, hogy hol. Ott én nem voltam. Mikor megcsinálta az üzletet, először kisebb volt az üzlet, aztán mindig nagyobb. És a végén aztán egy egész óriási nagy üzlet lett. Akkor Karcagnak a legnagyobb üzlete volt az övé. Volt ottan minden, ami a ruhával kapcsolatos. A gombtól kezdve a szalagig, minden, amit el lehet képzelni. Apám följött Pestre, megrendelte, és aztán szállították is Karcagra az árut. Nem volt hiány ott az embereknek semmiben sem. Az emberek akkor ki tudták fizetni, amit meg akartak venni, volt pénz.

Pengő volt, és abban az időben a dolgozókat megfizették. Nem úgy, mint a későbbiek folyamán, mikor a kommunista időben alig adtak valami pénzt. A békebeli időben tulajdonosok, maszekok voltak. Például ahol laktunk később, Kecskeméten, volt alul egy kis műhely, az is egy zsidó bácsié volt. Abban dolgoztak esztergályosok meg marósok. Csodálatos, tiszta vadi új BMW motorral mászkált az esztergályos például. A keresetéből vette. Meg voltak fizetve. A tulajdonosok mindig megfizették a dolgozókat.

Volt például, aki nálunk, az üzletben segéd volt, kiszolgált, a Kelemen Erzsike is, aki ott dolgozott, az is zsidó asszony volt. Állítólag nem ment férjhez, de annyit keresett apámnál, hogy vett házat. Úgyhogy saját háza volt neki. Oda [az üzletbe] dolgozók kellettek, és nem úgy volt abban az időben, hogy elvégezte a kereskedelmi iskolát, aztán jöhetsz dolgozni, mutasd a papírokat! Hanem apám ránézett, na meglátjuk, milyen, mennyire értesz hozzá. Ha nem tudta jól csinálni, akkor abbahagyta. Voltak kereskedelmi inasok, akik ott tanultak; volt vagy négy-öt inas. A békebeli idő nagyon, nagyon jó volt, már olyan szempontból, hogy mások voltak az egymáshoz való kapcsolatok.

A békebeli időben – és ezt jól kihangsúlyozva – a Karcagon élő emberek imádták például apámat. Nagyon, nagyon szerették, mert apám nagyon jó ember volt. Minden szegénynek segített. Például bejöttek a vásárlók az üzletbe, és ha nem volt pénzüik, elvihették, amire éppen szükségük volt. Apám odaadta. Persze az illető hölgy vagy asszony megígérte, hogy ennyi meg ennyi időn belül aztán behozza az árát. Általában ez úgy jött be, amiről én tudok, hogy olyan kilencven százalékban kifizették. Az a tíz százalék meg nem volt érdekes mint veszteség. Egész más volt a világ abban az időben. Ezt nagyon jól tudom, hogy igenis szerették az apámat, mert őneki volt a legnagyobb üzlete Karcagon, de a többieket is tulajdonképpen szerették, mert ők is odaadták az árut kölcsönbe. Például a Molnár is odaadta a faárut. Abban az időben volt hitel.

Volt az apám testvére, a Grósz Miklós, akinek cipőüzlete volt Karcagon. Az apám adott a testvérének tizenkétezer vagy tizenháromezer pengőt, hogy csináljon cipőüzletet. Sajnos, ahogy apám mesélte, a jó Miklós bácsinak nem nagyon volt tehetsége a kereskedelemhez. Állítólag leégett az üzlete, azt hiszem, abba kellett hagynia az üzletet. Végül aztán apám nem kapta meg azt a pénzt, úgyhogy elköltötték a testvérei. De nem nagyon emlékszem őrájuk se. Két gyerek volt, azt hiszem, Vali volt az egyik, a másik meg a Bandi. Néha elmentünk hozzájuk, csak úgy, látogatóba. Annyit tudok, hogy a Miklós bácsi bajszos volt, úgy emlékszem. Azt nem tudom, hogy a Miklós bácsi vallásos volt-e, vagy sem. Aztán elvittek az egész családjával Auschwitzba, ottmaradtak.

Sok szobás ház volt, ahol laktunk, körülbelül hat szoba lehetett. Akkor fürdőszoba, spájz, konyha, nagy terasz hátul. Szóval nagyon szép volt, meg jól meg volt építve. Az egy tiszta téglaház volt. Az a helyzet, hogy nem mindenki engedhette meg magának, hogy ekkora nagy házat fönntartson. Ezek a dolgok mind hozzájárultak aztán ahhoz, hogy az emberek meggyűlöljék azt, az olyan embert, akinek van valamije. Az anyám, apám, a nővérem meg én laktunk ott. Meg volt a személyzet. Abban az időben úgy hívták őket, hogy cselédek. Azt hiszem, egy cseléd volt mindig, aki segített anyámnak mindenben, a főzésben, a takarításban. Muszáj is volt, mert anyám bent volt az üzletben, akkor a cseléd otthon takarított. Egy szobát anyám mindig kiadott a rendőrnymozónak, ilyen jól szituált, intelligens embereknek. Aztán a többi szoba a mienké volt.

Apám nagyon vallásos volt. Ortodox volt ő, tulajdonképpen ortodox vallású, tudott imádkozni. Ő más nevelést kapott, mint mi, gyerekek. Tartotta a zsidó vallást, állandóan imádkozott, reggel és esténként. Abban az időben nem nagyon öltözködtek vallásosan. Legalábbis úgy emlékszem, nem nagyon voltak ezek az előírások, amik most vannak, mint ez az ortodoxszerű öltözködés. Abban a békebeli időben apám mondta, hogy nem akartak annyira különbséget tenni az ember meg ember között. Apám segítette nagy pénzekkel a [zsidó] egyházat. A szegény zsidó fiú, aki a jesivába járt, és nem volt neki senkije, az hozzánk jött minden szombat, vasárnap ebédelni, mert a zsidók segítik egymást mindenben.

Teljesen kóser háztartást vezetett anyám. Akkor nem értettem, azt se tudtam, hogy minek kell elvinni a sakterhoz vágatni, meg ilyesmi. A cseléd vitte a csirkét, kacsát, libát. Akkor a sakter elvágta a nyakát, kivérzett, akkor fölakasztotta arra az izére, és akkor utána mentünk vissza. Én mentem vele [a cseléddel] mint kisgyerek, engem elvitt. Otthon meg minden kóser volt, edények, meg mit tudom én, micsoda. Én nem értettem ezeket a dolgokat, a mai napig se nagyon tudom, hogyan vezetik a kóser háztartást, mert később aztán már megszűnt, mikor 1945-ben, a felszabadulás után átváltozott minden. Nem volt vallásoktatás, nem volt semmi. Minden, minden el lett törölve. Édesanyám is csak annyiban tartotta a vallást, hogy kóser háztartást vezetett. Kész. Többet ő nem is nagyon tudott. Ő nem tudott héberül olvasni se. Nem tudom, apámnak hogy ment ez a dolog. Azt hiszem, ő tudott olvasni héberül, meg az imádságokat abból [a héber nyelvű imakönyvből] csinálta. Gondolom, akkor csak tudott.

Nekem is megkövetelték, hogy a zsidó pap vágjon meg, már lenn meg ilyesmi [Az *interjúalany arra utal, hogy születése után körülmételték.* – A szerk.]. Óriási nagy estély volt vagy micsoda, nagy vacsorát adtak. Rengetegen voltak ottan, az én születésemkor, a malenolásnál. Ott volt jóformán az összes karcagi zsidóság, meg voltak híva – mennyi pénz ráment az egész dologra! Annyit tudok elmesélni, hogy a nem tudom, hogy hívják, kántornak hívják, aki malenolt vagy micsoda, most hirtelen nem is tudom [A *körülmétélést a mohel végzi.* – A szerk.]. Rabbi volt. Én kicsi voltam, én nem ismertem őket.

Voltunk apámmal a zsinagógában, persze én mint kisgyerek, én nem nagyon emlékeztem rá. Csak arra emlékszem, ami általában egy zsidó templomban van. Fölállnak, énekelnek meg különböző dolgok. Imádkoznak, akkor előveszik a Tórát, kihajtják, meg ilyesmi. De akkor én kicsi voltam, nem is nagyon tudtam, hogy mit csinálnak. Aztán később, mikor már nagyobb lettem, akkor meg valahogy engem hidegen hagyott a vallás. Nem is értettem. Később, mikor a háború után a kommunista rezsim jött be ide Magyarországra [lásd: kommunista hatalomátvétel Magyarországon], és kommunista helyzet lett, az oroszok bent voltak, akkor megváltozott minden.

Akkor az iskolában nem lehetett beszélni se vallásról, se semmiről. És én abban nevelkedtem már föl.

Arra már nem emlékszem, hogy milyen ünnepeket tartottunk otthon. A háború előtt és utána is volt valami karácsonytartás, de más nem. Gondolom, a gyerekek miatt nem akartak a szüleim különbséget tenni zsidó és nem zsidó ünnepek között. Mert ha én mostan másfajta gyerek vagyok, ezért nekem nem lehet karácsonyfám?! A gyereknevelésnél az a helyzet, hogy ez a különbségtétel nem jóra vezet. Azért volt a zsidóüldözés is, mert különbséget tettek. Nem volt meg a kellő összhang.

Karcagon külön zsidó iskola is volt. Én odajártam elsőbe és másodikba. Nekem a bizonyítványom a mai napig is megvan róla. De abszolút semmire nem emlékszem. Voltak zsidó gyerekek, azok voltak a barátok, azzal játszottunk. Tulajdonképpen megkövetelték ezt a zsidószerű oktatást, már a hittant, csak én nem nagyon emlékszem rá, hogy ment ez a dolog ott magában, az iskolában. Én már gyerekkoromban is nagyon lusta voltam, nem nagyon foglalkoztam még a vallással se. Meg még kicsi is voltam, és nem nagyon emlékszem rá. A nővérem pedig a polgári iskolát járta Karcagon.

A háború előtt a zsidóság olyan volt, mint akármelyik más vallás. Akkoriban nem tettek különbséget vallás meg vallás között. Semmi különbség, semmi gyűlölködés nem volt az emberekben a más vallások iránt. Apámnak mindenkihez kedvesnek kellett lennie. És nem kellett külön hangoztatni azt, hogy most én ortodox vagyok, te meg vallásos katolikus vagy. Ilyen dolgok egyáltalán föl se merültek egymás között. Akkoriban, a békebeli időben nem volt antiszemitizmus. Nevetséges lenne, ha valaki azt mondaná [hogy volt]. A szomszédaink parasztok, lótenyésztők voltak. De nagyon rendesek voltak velünk. Legalábbis velünk szemben. Én az ő kislányával játszottam, barátnőm volt az a kislány, a Mancika.

Minden évben Hajdúszoboszlón, apám házában voltunk nyaralni. A fürdő [*a termálfürdő*] nagyon jó volt akkoriban. Olcsó is volt. Vonattal mentünk, és általában két-három hétig maradtunk ott. Fürödtünk, rúgtuk a port. Játszottunk, semmi különöst. Nem emlékszem, hogy merre voltunk még nyaralni.

A második világháborúról senki nem tudott előre semmit se. Még azt se tudtuk, hogy a németek be fognak jönni Magyarországra [lásd: Magyarország német megszállása]. Én kicsi voltam, de a többiek, az apámék sem tudtak semmit. Később beszélgettünk a szüleimmel ezekről a dolgokról. A zsidótörvényekről [lásd: zsidótörvények Magyarországon]. De én nem tudtam erről, amikor gyerek voltam, mert apám se volt nagyon korlátozva tulajdonképpen ezekben a törvényekben, úgy, mint akik tovább akartak tanulni, vagy orvosok akartak lenni. Nálunk ez nem volt, mert nem volt a családban orvos, egyetemi professzor vagy ilyesmi. [*Természetesen a zsidótörvények a zsidó vállalkozókat is érintették, mert a második zsidótörvény értelmében nem adtak ki új iparendélyeket, és sokaktól vissza is vonták engedélyüket, amit egy darabig az úgynevezett stróman rendszerrel lehetett kijátszani. – A szerk.*] Az üzletet becsukták, lepecsételték és a többi. És utána az apám, nem tudom, hogy mennyi időre rá, vonult be [*munkaszolgálatba*].

Amikor én, a nővérem, az anyám meg a nagyanyám mentünk a gettóba, akkor vitték el apámat munkaszolgálatra. Akiiket nem vittek munkaszolgálatra, azoknak mindnek be kellett vonulni a gettóba. Ott bent voltak az összes rokonok, a Miklós bácsi is meg mindenki. Én arra emlékszem

csak, hogy összeköltünk, azt bementünk a gettóba Karcagon, a Temető utca 1. szám alatt. A gettóba bevitte anyám meg a nagyanyám meg a nővérem is az összes aranyát, ami volt, mindet. Aztán, hogy ne kerüljön a németek kezére az a sok arany, a kútba dobáltak bele mindent. A németek vagy a magyar hatóság különben elvette volna. Jöttek, és keresték az aranyakat, hogy mindenki szolgáltatassa be. De nem emlékszem pontosan, ott a gettóban mi volt.

Aztán arra emlékszem pontosan, mikor a gettót fölszámolták, és teherautóra kellett szállni, az összes ottan lévő zsidókat vitték a németek. És akkor nagyon sokan örültek neki, hogy a zsidókat viszik. Akkor valahogy kijött belőlük az, hogy irigyelték az embereket. Irgyelték apámat, aki jó volt hozzájuk, és odaadott nekik hitelbe mindent. Irgyelték a gazdagságát, irigyelték a szép házát, mert a legszebb háza volt neki Karcagon, kéttornyú ház. Akkor kijött az emberi gyarlóság, mikor vittek minket teherautóval.

A szolnoki cukorgyárban voltunk aztán összegyűjtve, és onnan vitték aztán Auschwitzba meg a különböző helyekre a zsidókat. Mi a második transzporttal mentünk [*Ez a transzport nem Auschwitzba került, hanem Strasshofba. – A szerk.*]. Úgy vittek minket mind a négyünket meg a többi zsidót, akik ott voltak, az ausztriai Untersiebenbrunnba [Alsó-Ausztria] dolgozni. Nem tudom, mikor volt ez, és hogyan történt pontosan, csak arra emlékszem, hogy Untersiebenbrunnban az istállóban laktunk, és borzalmas dolgokat csináltak ottan. A cséplőgépnél dolgoztatták anyámat is. Egy olyan asszonyt, aki életében soha nem csinálta azt. Belement a szalma a szemébe, annyira csípte, hogy begyulladt neki. Az istállóban nem lehetett tisztálkodni. Szóval borzasztó dolgok történtek ottan, de nem emlékszem másra, csak hogy az istállónak az egyik részén lovak voltak, a másik részén laktunk mi. Sok zsidó volt ottan, nem tudom, hányan, de elég sokan. Favécék voltak, abba kellett vécézni, ott volt a lovak alól kiszedett óriási nagy trágyadomb is, minden.

Volt egy utcai rész, azokban a házakban laktak a fasiszta családok, ezek németek voltak, az udvari részen pedig egy osztrák család lakott. Ezek az osztrákok postások voltak. Ezek a postások aztán a zsidókat nagyon szerették. Már nem tudom, hogy mit kaptunk tőlük. Gondolom, ruhát, tisztálkodószert, élelmiszert és ilyesmiket adtak. Nem volt nekik szabad semmit se segíteni, csak titokban ment minden. A nővérem erről tudott volna sokat mondani, mert ő később, mikor kint lakott Bécsben, meglátogatta ezeket a családokat, és vitt nekik rengeteg ajándékot, meg pénzt is adott nekik egy csomót, nem tudom, mennyit. Elment, és meghálálta azt, amit ők csináltak akkor, amit nem volt szabad. Ezek a másikkak [*a németek*], ezek meg szidták a zsidókat németül. Azért mondom, hogy lehet különbséget tenni.

Nekem csupán annyi maradt meg, megmondom őszintén, hogy a postáséknak volt egy fia. Kedves volt, nagyon rendes volt hozzám. A másik, az meg csúfolt állandóan, németül. Én nem értettem, de zsidó disznónak nevezett meg ilyesminek. Szóval az egészből leszűrve, csak annyit tudok mondani, hogy voltak ott rendesek is, meg voltak szemetek. Nem tudom százalékban megsaccolni, de németekben is voltak azért olyanok, akik tényleg sajnálták a zsidókat. És lehetséges, hogy még többen voltak, mint a magyaroknál, mert mikor vittek minket, akkor itt mindenki, aki ott lakott [*Karcagon*], mindenki örült, meg röhögtek rajtunk.

Untersiebenbrunnban nem őriztek minket, hanem kocsival szedték össze az embereket reggel, aztán vitték dolgozni a mezőre. Nem lehetett onnan elmenni. Hova szökött volna valaki? Sehova! Nem lehetett, mindenki osztrák volt, meg fasiszták voltak. Pláne családdal együtt, meg voltak ott betegek is. Volt egy epilepsziás fiú, akire állandóan rájött a roham ott, az istállóban. Nem tudom,

hogy milyen ennivaló volt, már arra sem nagyon emlékszem, hogy mit csináltunk, és mennyi ideig voltunk ott.

Onnan aztán bevagoníroztak minket, aztán elvittek Bergen-Belsenbe. Pontosan nem emlékszem, hogy mikor. De az apellálásra [*appel*] például emlékszem. Ki kellett vonulni mindenkinek, és úgy hívták ezt, hogy számlálás. Jött a táborparancsnok, és számolták az embereket németül. Voltak a tisztek, és ezek a sleppék, ezek a zsidó vezetők [*kápók*], azok ott ordítottak. Mindenkinek kint kellett állnia olyan másfél-két órát a nagy hidegben, télen. Ott ácsorogtunk ócska ruhákban. Minden éjszaka a táborba jöttek megnézni, hogy ki halt meg. Azt már szállították is ki. Mert ott nagyon sokan meghaltak. Főleg az öregek, akik betegek voltak, nem bírták, nagyon megfáztak odakint. És minden nap volt az apellálás. Nem tudom, ez minek kellett, valószínűleg azért csinálták, hogy tudják mindig, hogy hány halott volt az éjszaka. Direkt kínzásból csinálták szerintem magát az apellálást.

Nem volt ennivaló. Mindenki éhezett, én visítottam, kiabáltam. A német megfogott, kivitt, aztán főbe akart lőni, anyám könyörgött neki, hogy ne csinálja. És aztán nagy könyörgés után visszaadott. Az ölében tartott engem, és a fejemhez tartotta a pisztolyt állítólag, az anyám így mesélte. Aztán mondta anyámnak, hogyha még egyszer kiabálok, lelő. Aztán visszaadott engem, és elment. Ez egy fiatal német tiszt volt. Érdekes momentum volt, amit nekem is úgy meséltek el később, hogy jött a nagy táborparancsnok, végigjött a barakkon, ahol a zsidók voltak. Ott kellett állni az ágy mellett mindenkinek, és kísérte rengeteg sok német tiszt. Na ez a táborparancsnok vagy kicsoda, nagy köpenye volt neki, és megesett néha-néha, hogy három-négy darab kenyeret rádobott anyámnak az ágyára. Ő, saját maga. A kezéből, így odadobta a kenyeret. Hogy aztán miért? A mai napig sem tudunk magyarázatot adni rá. Anyám és a nagyanyám is azt mondta később, mikor hazajöttünk, hogy állítólag tetszett anyám ennek az embernek. Meg látta, hogy két gyereke van. Anyám nagyon szép asszony volt, nagyon fiatal.

Úgy különben a táborra úgy emlékszem, hogy a rengeteg sok halott ki volt pakolva az udvarra. Voltak ott vegyesen, volt ott hadifogoly, voltak ott, azt hiszem, németek is, aki politikai okok miatt el voltak ítélve. Ez koncentrációs tábor volt. Itt dörgeműzét adtak, ez volt a neve a levesnek [*Valószínűleg helye válogatta, hol mit „tálaltak” dörgeműze néven: volt, ahol aprított marharépat (esetleg azonmód sárosan, kukacosan megfőzve), volt, ahol csalánlevest. – A szerk.*]. Abban talált anyám meg nagyanyám férfi ujjakat meg a mutatóujjat meg hüvelykujjat. Hát véletlenül azt is beletették hús helyett. De mi, gyerekek nem tudtuk, mit ettünk. Anyámék véletlenül megtalálták a férfiujjakat, aztán attól kezdve nem ettek. Azért kapták meg a tifuszt később. Nem ettek mást jóformán, csak a kevéske kis kenyeret, amit adtak, a háborús lekvárt, meg néha egy szelet szalonnát adtak. Ha jól emlékszem, akkor egy centi kenyeret kapott mindenki. Ilyen kis barna veknik voltak, és evvel a szabó centiméter mércével ki lettek mérve, mindenkinek egy szelet, egy centi kenyér járt. Az volt az adag. Nem tudom pontosan, hogy lehetett abból kijönni, mert ott rengeteg sok halott volt, minden éjszaka.

Mivel Bergen-Belsenben nem volt elgázosítás, ezért nem tudtak mit csinálni, bevagonírozták a zsidókat, mert akkor már jóformán minden veszve volt a németeknél. És akkor ezeket a rengeteg sok embereket szállították Theresienstadtba. Theresienstadt ilyen gyűjtőhely volt. A betegeket kipakolták az udvarra; rengeteg sok beteg volt mindenhol. Másra nagyon nem emlékszem. Nem tudom, hogy mit csináltunk ott, csak azt, hogy a németek akkor már menekültek. Ott maradtunk

mi. Aztán mikor jöttek az oroszok meg az amerikaiak [*Theresienstadtot a Vörös Hadsereg szabadította fel, és 1945 májusában a Nemzetközi Vöröskereszt felügyelete alá helyezték.* – A szerk.], akkor veszte volt a németeknek már minden.

Annak köszönhető, hogy megmenekültünk, hogy apám ortodox volt a háború előtt, és az Isten megsegített. Más nem tudok mondani, hogy a család és mindenki, még a nagymama meg anyám is életben maradt, mert az utolsó pillanatban, mikor már meghaltak volna, akkor jöttek be az oroszok. Ők már ki voltak téve az udvarra, és az összes betegeket azonnal vitték a kórházba az oroszok. És akkor ők vették a kezük alá. Fölépült a nagymama meg anyám is. Mikor már felépültek, akkor az oroszok adtak ilyen papírokat. Megkérdezték, hogy ki hova akar menni. Volt, aki Amerikába ment, volt, aki Európa különböző helyeire. Anyámék meg mondták, hogy jönnek haza, Magyarországra. Így aztán jöttünk vonattal.

Mikor vittek a vonattal, ilyen magas töltésen volt rajta a vonat, és jöttek a vadászgépek, és ritkították az embereket ottan, mert zsidók utaztak a vonaton. Hátra voltak a tankok, az ágyuk meg mindenféle hadieszközök hozzákapcsolva a vonathoz. Fülkés vonatok voltak, és kifelé nyíltak az ajtók. Anyámék meg nagymamák, mikor látták, hogy lövik a vonatot, akkor ki az ajtót, és legurultak a töltésen. Mindenki le, én is legurultam a töltésen. Ahogy a vonatból kiugrottunk, lőtték a vonatot, mindenkit. Mikor megálltam a töltés alatt a gurulásból, egy bácsi feküdt mellettem. Ő kapott a fejébe egy dumdum golyót – most már tudom, hogy milyen golyó volt, mert szétrobbant a feje –, én tiszta vér lettem [*A dumdumgolyó olyan puszkagolyó, amelynek fejénél az ólommagot körülvevő nikkelköpenyt levágják vagy befűrészelik, és emiatt nagyon nagy pusztítást végez a testbe jutva. Az 1899-ben elfogadott II. Hágai Egyezmény betiltotta a használatát.* – A szerk.]. Anyámék meg közben beszaladtak egy kis erdőbe. Én meg, mikor már a vadászgépek elmentek, szaladtam oda, mert láttam, hogy anyámék arafele szaladtak. És mivel tele voltam vérrel, hát halálra ijedt mindenki, a nővérem is, az anyám is, hogy engem szétlőttek. Azt utána átvizsgáltak, és kiderült, hogy semmi bajom nincsen, csak tiszta vér vagyok. Én mondtam, hogy mellettem a bácsinak eltűnt a feje. Valahogy így mesélte el anyám. Szétlőtték az egész vonatot [*Ez a vonatút minden bizonnyal Bergen-Belsen és Theresienstadt között lehetett, nem a tábor felszabadítását követő, hazafelé vezető úton.* – A szerk.].

Elég kálváriás volt, mert jöttünk mi vagonos vonattal is, meg mit tudom én, ami éppen jött Magyarországra felé. Igen viszontagságos úton jöttünk vissza Magyarországra. Magára az útra nem nagyon emlékszem. Volt ott például olyan vonat, ami le voltak bombázva, föl volt borulva, ki volt szakadva. Tele volt konzervvel. Anyám ott gyűjtötte a konzerveket, hogy valamit együnk. Akkor kaptam először ezt a sűrített tejkonzervet, ami nagyon ízlett nekem. Meg is ettem ott, nem tudom, hány konzervet. Amerikai cuccok voltak a vonatokban.

Mikor hazajöttünk, akkor arra emlékszem csak, hogy a fater fogadott minket, mikor megérkeztünk oda a ház elé. Valaki értesítette apámat, mikor megérkeztünk. És apám már jött biciklivel. Az a meglepetés, hogy az egész család ott van, apámnak ez volt a legnagyobb élménye. Ez tényleg csoda volt, a mai napig is csodának tartom, amin keresztülment az egész család, hogy mindannyian megmaradtunk, nagyon kicsi volt az esélye. Az apám munkaszolgálatos volt. Árkot ástak, kiszolgálták a hadsereget. Rengetegen meghaltak, apám visszajött. Ez is csodálatos volt, isteni csoda. Többet nem mesélt apám, hogy mit csináltak a munkaszolgálat alatt.

Az apám megpróbálta visszaszerezni az üzletet, de azt hiszem, abból nem lett semmi. Állami alkalmazott, kereskedelmi alkalmazott lett aztán. Az állam fizette, a kommunista időben ez volt. Otthagytuk Karcagot is. Apámmal együtt az egész család elköltözött Kecskemétre, mert neki volt ott háza. Nagyon rövid ideig laktunk ott, mert a szüleim valami miatt összevesztek, aztán anyám fogta magát, és visszamentünk a karcagi házba, csak apám maradt Kecskeméten. De aztán apám meggondolta magát, visszajött Karcagra, kibéköltöttek anyámmal.

Olyan tizenkét vagy tizenhárom éves voltam, mikor följöttek Pestre. Apám eladta a karcagi házat, és följöttek Pestre. Azt már nem tudom, hogy kinek adta el, vagy hogyan sikerült. Ez a pesti lakás a Nagytemplom utcában, a józsefvárosi Corvin mozi mögött volt. Az apám sokat járt korábban is Pestre Karcagról az üzlet miatt, és ismerős volt Pesten. Valahogy megtalálta ezt a bérházat, ahol különböző lakók laktak. Mi nem is nagyon tartottuk a kapcsolatot [*a szomszédokkal*], egyedül az egyik szomszédal, aki a zenei szakszervezet elnöke volt. Az egy cigányember volt, most már elfelejtettem a nevét. A felesége zsidó nő volt. Ezek mellettünk laktak, nekik nem volt nagy lakásuk, csak egyszoba-összkomfort. Azokkal barátkoztunk, de a többiekkel nem nagyon, mert nem nagyon ismertük egyiket se. Egyedül a háztulajdonost, azokkal barátkoztunk. Nagyon rendesek voltak a háztulajdonosok. Később aztán a házat államosították [lásd: államosítás Magyarországon III.]. Elvették a bérházat, állami tulajdonba ment át az egész. Az apám akkor négy családdal közösen, kint a Budakeszi úton egy nagyon szép társasházat épített. Négy család lakott ott. Az egyik, akik a Nagytemplom utcában korábban bérháztulajdonosok voltak. Velük továbbra is nagyon jóban voltunk. A másik szomszéd sofőr volt, szállítással foglalkozott. A felső szomszéd meg valami irodában dolgozott. Aki fönt lakott az emeleten, annak ugyanolyan lakása volt, mint nekünk, de nem szerették a zsidókat. Ezért nem is nagyon foglalkoztunk velük egyáltalán. Azok antiszemiták voltak, tudta mindenki a házban. A másik, a sofőr a földszinten lakott, velünk szemben, azok se nagyon barátkoztak általában.

A négylakásos társasházban a lakásunk háromszoba-összkomfortos volt. A bejáratnál volt az előszoba, az előszobával szemben nyílt a fürdőszoba, balra nyílt anyámnak a nagyszobája, a nappali szoba, mellette volt egy másik szoba, amelyikben az ágyak voltak. Volt egy kisháló, abban is lehetett volna aludni, abban is voltak ágyak, rendszeren be volt rendezve. A nappaliból nyílt a terasz. És a terasznál le lehetett menni egy lépcsőn a kertbe. Nagyon szép, hosszú kertünk volt. A telek föl volt osztva, mindenkinek megvolt a saját maga területe. Volt, aki elkerítette ottan bokrokkal, gyümölcsfák voltak. Apám kertészkedett, elég sokat volt a kertben, meg anyám is a kerttel volt elfoglalva.

Az anyám nem dolgozott a háború után. Otthon volt, bedolgozást vállalt, sálakat csinált géppel. Gondolom azért, hogy ne unatkozzon otthon. Ő háztartásbeli volt, apám eltartotta mindig a családot. Apám állami alkalmazott volt. Akkor már nem volt magánkereskedelem. Az államnak dolgozott mint anyagbeszerző. Nem volt vezető pozíciója, de az Állami Áruházaknak volt az egyik beszerzője, ahogy tudom. Aztán később több helyen is dolgozott, de azt már nem tudom, hogy hol még. Apám a háború után nem volt olyan helyzetben, mint azelőtt, mert akkor még volt a nagy üzlet, hozta a pénzt. Utána már állami fizetést kapott, és abból éppen hogy tengődött a család. Tengődünk egyik hónapról a másikra, kevés volt a kereset a megélhetésre. Annyi előnye volt, hogy volt állása mindig. Mert nem mindenki tölthetett be olyan állást például, mint az anyagbeszerző. Ahhoz elsősorban érteni kell, másodsorban megbízhatónak kell lenni. Hogyha nem volt valaki párttag, akkor ilyen állásokat nem nagyon tölthetett be.

Az anyámnak a testvére volt a Corvin Áruház igazgatója. Ő föl tudott keveredni az ismerősei által, akik komoly pozícióban voltak. De őneki is kommunista párttagnak kellett lenni. Mert ha nem lett volna párttag, akkor nem kapott volna jó állást. Volt olyan, akinek sikerült úgy is jó állást kapni, hogy nem volt párttag, összeköttetés által, de jobb volt, ha valaki belépett a pártba.

A kommunizmusban a munkásoknak dolgozni kellett, hogyha meg akartak élni. Csak keveset kerestek, mert a kommunisták nem fizettek. Abban az időben, hogyha valaki evett, mondjuk, téliszalámit vajas kenyéren, az már gazdag ember volt. Akkoriban az iskolába az uzsonna, amit elvittünk becsomagolva, egyik nap zsíros kenyér, másik nap lekváros kenyér. De a felvágottak akkoriban bizony elég drágák voltak. Nem azt mondom, hogy néha-néha nem volt egy-két felvágott is, de nem úgy, mint máma. Amikor szovjetrendszer volt, akkor törvénybe volt iktatva, hogy mindenkinek dolgozni kellett. Kötelező volt a munka [Az ötvenes évek elején Magyarországon bevezették az általános munkakötelezettséget, melynek értelmében megszületett a közveszélyes munkakerülés (kmk) büntetőjogi kategóriája. Az 1962. évi 8. törvényerejű rendelet értelmében két évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntethető minden olyan munkaképes (16–55 éves) magyar lakos, aki munkakerülő életmódot folytatott, vagyis nem volt bejegyzett munkahelye a munkakönyvében. – A szerk.]. Ezért aztán nem voltak az utcán például hajléktalanok. Nem lehetett, nagyon erős volt a rendőrségi terror. Akkor volt az ÁVH-s terror – ott, ha valaki szólt egy szót, akkor már vitték. Megjelentek az ávosok, valaki följelentette ugye, és már vitték is. Éjszaka jöttek érte, és elvitték. Mindenki köteles volt azt csinálni, amit éppen megszabtak. És aki nem hajtotta végre, azzal olyan dolgokat csináltak, hogy többet nem is ment vissza, nem is látták többet az életben. Eltűntették. Attól függ, hogy mit fogtak rá. Nem lehetett beszélni. De nem tudom pontosan, kivel mi történt.

Az apám is alkalmazkodott a kommunista rendszerhez. Mindenkinek alkalmazkodni kellett, aki meg akart élni. Őneki el kellett tartani a családot, ezért lett párttag, de erről többet nem tudok mondani.

A háború után itt, Pesten a Práter utcai általános iskolába, utána a Dugonics utcaiba jártam. A háború után volt egy olyan oktatási szisztéma, hogy akik vesztettek évet a háború miatt, azok be tudták pótolni. Tehát én egy év alatt két évet pótoltam. A hetedik és nyolcadik osztály egy év alatt ment le. Úgy hívták, hogy ugrató osztály. Az iskolára, a tanárookra, az iskolatársakra nem emlékszem, de amennyire emlékszem, nem volt abból gond, hogy zsidó vagyok

Még Karcagon tanultunk héber dolgokat meg a vallásos dolgokat, csak bennem később már nem maradt meg semmi se. Úgy jártam vele, mint az orosz nyelvvel: az általánosban tanultuk az orosz nyelvet meg a középiskolában. Nem tudok máma egy szót sem. Aztán a kommunista rendszerben nem lehetett többet hagyomány. Már senki sem vallhatta be, hogy egyáltalán vallásos. Nem is lehetett vallásos, mert akkor már úgy néztek rá, hogy magának vége van. Otthon se lehetett, megszűnt minden.

Az ötödikben vagy a hatodikban volt a barátom a Lingmann Jancsi, egy zsidó gyerek. Rendes haver volt, jártam föl hozzájuk. Főleg én jártam hozzájuk föl. Ott laktak a Corvin mozi mellett, a Corvin közben. A Práter utcai iskolában vele barátkoztam sokat. És vele barátkoztam egészen, amíg át nem kerültem a hetedik, nyolcadik ugratóba.

Engem apám először betett egy gimnáziumba, de mikor kezdődtek az első napok, a tanárok kérdezték, hogy ki mit tud. Aztán nézték, hogy kinek milyen a tanulmányi színvonala. Rájöttem,

hogy az enyém nagyon alacsony a többihez képest, vagyis én nem tudtam annyit, mint a többiek. Azok, akik odamentek gimnáziumba, általában okos gyerekek voltak, én meg sose tanultam. Mindent csináltam, csak tanulni nem tanultam. Két hét múlva rájöttem, hogy ez nem nekem való, mert itten nagyon sokat tudnak, én meg nagyon keveset tudok.

Volt egy barátom, aki technikumba járt, Csepelre, oda vették föl. Mondtam az apámnak, hogy én oda akarok menni, ahova a barátom jár. Mivel apám párttag volt, el tudta intézni, hogy áttegyenek oda a technikumba. És szerencsém volt, mert a technikum gyengébb színvonalú volt, nem olyan erős, mint a gimnázium. És főleg technikai tárgyak voltak, amik engem általában érdekeltek. A szakrajz meg ilyesmi engem érdekelt. Isteni csoda volt, hogy el tudtam végezni a technikus iskolát. Kettesekkel húztam át. Mindig az volt a lényeg, hogy átmenjek, hogy ne bukjak meg. Ha kettesnél jobb volt a jegyem, akkor már örültem. Az oklevélen nincs rajta, hogy hányással végzed el az iskolát, a bizonyítványt meg úgyse kéri soha senki.

A barátom ott lakott, ahol én laktam, a Nagytemplom utcában. Úgy hívták, hogy Pötyi. Feketehajú srác volt, aztán azzal mászkáltunk ide-oda, mindenhova. Ő se nagyon szeretett tanulni. Aztán együtt jártunk ki a technikumba. Ő másik osztályba járt, nem abba, amelyikbe én, de vele gombfociztunk, meg moziba jártunk.

Akkoriban, a háború után engedték az amerikai filmeket még játszani egy darabig. Aztán 1951 vagy 1952-ben megszűnt. És különböző nagyon jó amerikai filmek jöttek be abban az időben. Volt nagyon sok tengeri, háborús film. Sose felejttem el, volt egy amerikai film, a „Paloma, a délsziget királynője”, olyan csodálatos, hogy ha máma egy olyan filmet lejátszanának, akkor az tényleg élmény lenne. Meg voltak a Stan és Pan filmek. Nem volt televízió. Csak egy-két nagyon jó mozi volt, ahol szélesvásznú filmet játszottak, a többi mind ilyen kicsike kis vetítővásznas volt. Úgy hívták ezeket, hogy doboz mozi. Néha-néha játszottak amerikai filmet, de a kommunista időben inkább csak a szovjet filmek mentek. Odahaza mi hallgattuk a rádiót, más szórakozás nem volt, csak a rádió. Itten nem volt semmi se. Nem voltak kocsik sem. Akinek volt egy motorja, az már gazdag ember volt abban az időben. Üresek voltak az utcák, nem volt ennyi autó.

A gyerekeknek az állam biztosított mindent, amit el lehet képzelni. Ingyen ment a gyerekeknek a nyaralása meg a különböző szakkörök ellátása. Rengeteg szakkör működött. Volt modellező szakkör, akkor különböző technikai szakkörök. Én a repülőmodellező szakkörnek voltam a tagja, és ingyen kaptuk az összes anyagot, nem kellett érte fizetni. Szóval a gyerekeknek nagyon sok minden megvolt. Lehetett jelentkezni az Úttörővasútra, igaz, én véletlenül kerültem csak oda, mert az utcában a barátom kapott ilyen levelet, hogy menjen tanfolyamra *[A budapesti Úttörővasutat 1948 augusztusában nyitották meg, teljes 11,2 kilométeres vonalán a Széchenyi-hegy és Hűvösvölgy között 1950-ben indult meg a forgalom. Keskenyvágányú vasút. Az Úttörővasúton évente 600 gyerek látta el a szolgálatot néhány felnőtt felügyelete mellett. 1990 óta Gyermekvasútnak hívják. – A szerk.]*.

A barátom mondta, hogy kísérem őt el oda a Mester utcába. Akkor tizenkét éves körül voltam. Ott a barátom átadta az értesítést, hogy az úttörővasutas tanfolyamra jelentkezett. Én akkor hallottam először róla, hogy egyáltalán ilyen is létezik. És akkor a nő, aki elvette a levelet, kérdezte, hogy „Ez itt a barátod?”. Azt mondja, igen. És akkor megkérdezte tőlem, hogy „Te is akarsz úttörővasutas lenni?”. Mondom, persze. Jó, azt mondja, akkor téged is beírlak a tanfolyamra. Így kerültem be a tanfolyamra, aztán arra kellett járni egy hónapig vagy másfél hónapig, azt hiszem. Mindent

megtanultunk ott a vasút működtetésével kapcsolatosan, a jelzőberendezésektől kezdve, mindent. Hogyan kell indítani a vonatokat, meg mit kell tenni a vonat indítása előtt, vonat indítása után meg a többi. És mikor végeztünk a tanfolyamon, beosztottak szolgálatra. Megkaptuk az egyenruhát, indult a vasút.

Mi voltunk az elsők, akiket beállítottak a gyerekvasútra dolgozni. És pont engem szűrt ki az üzemvezető az úttörővárosba forgalmistának, ahol pont a legnehezebb a kereszteződés. Miért pont engem tett oda az üzemvezető, és miért pont forgalmistának, mikor én jegyszedő [kalauz] akartam lenni?! Igaz, hogy minden gyerek jegyszedő, jegyvizsgáló akart lenni. Aztán jött a Rákosi [Rákosi Mátyás] elvtárs, illetve pajtás. Nekünk úgy kellett szólítani, hogy Rákosi pajtás. Jött kifele a vonattal, és engem küldtek eléje. Aztán fogtam kezét vele. Lefényképeztek, benne voltam az újságokban. Mondjuk, mint gyereknek óriási nagy élmény. Nem tudom, melyik gyereknek volt olyan élménye, hogy az országnak a minisztere vagy kicsodája, az országfő odajön, és kezét fog vele, és gratulál neki [Ha az interjúalany 12 éves kora körül, azaz 1948-ban került az Úttörővasútra – ami elképzelhető, mert ők voltak az első vasutasok, és az úttörővasút első szakaszát 1948 augusztusában adták át –, akkor Rákosi még csak az MDP főtitkára volt. – A szerk.].

[A háború után] A nővérem ment Egerbe gimnáziumba, de akkor már Pesten laktunk. A nővérem a kollégiumban a keresztényekkel együtt lakott. De akkor már kommunista idő volt. Az egy, amiről nem beszéltek, a vallás volt. Érdekes, hogy a vallás valahogy különválasztja az embereket. Mert abban az időben [azaz a szocializmus alatt] például nem mondták, hogy ilyen zsidó vagy olyan zsidó. Jó, zsidó, rendben van, el van intézve. De semmit nem csináltak belőle.

Én 1951-ben kezdtem el a technikumot, és 1955-ben végeztem be. Aztán elkerültem a Csepel Vas- és Fémművekhez, akkoriban Rákosi Művek volt a neve. Ott dolgoztam egészen 1956-ig. Majdnem egy évig voltam a szerszámgépgyárban mint technikus. Aztán 1956-ban jöttek vissza az oroszok [lásd: 1956-os forradalom], én meg fogtam, elhúztam a csíkot. Mondom, egy kicsit ki kéne rándulni, világot látni. Most a lehetőség, mindenki megy kifele. Nem szóltam előre a szüleimnek, mert minek szóltam volna, hogy elmegyek Amerikába. Nekem is csak úgy véletlenül jutott eszembe, nem is volt szándékomban, hogy elmenjek, csak találkoztam valakivel, aki azt mondta, hogy gyere, világot látsz, minden. Így mentünk aztán a pályaudvarra, mert tulajdonképpen nem is nagyon akartam menni. De jobb, hogy elmentem, mert nem volt sok értelme, hogy itt maradjak, mert mégiscsak világot lát az ember. Fiatal voltam, és lehetőség volt rá, hogy világot lássak.

A Déli pályaudvaron már sorba álltak az emberek. Mindenki azt mondta, hogy kérek jegyet a disznótorba, és akkor adtak jegyet, de nem disznótorba, az csak ilyen fedőnév volt. Disznótor, az azt jelentette, hogy megy ki az utas a határra vonattal. És akkor mindenki vette a jegyet a vonatra, én is vettem egy jegyet. És a határtól bizonyos távolságra megállt a vonat, és a kalauzok kiabálták, aki disznótorba megy, az szálljon le. Kiürült a vonat. És az emberek csoportokat alkottak, és elindultak Ausztria felé. Éjszaka átvezettek minket a határon, úgy kerültünk aztán Ausztriába, egy gyűjtőtáborba, de a nevére már nem emlékszem.

Aztán Bécsből minket, magyar menekülteket Salzburgba vittek. Salzburgban volt egy katonai gyűjtőtábor, ott lehetett regisztrálni, hogy ki hova szeretne menni. Sokan voltak, akik Svájcba, Franciaországba, európai helyekre mentek. Én meg összeakadtam egy magyar sráccal, és az azt mondta, hogy te, jó volna látni a tengert, és keresztülmenni a hajóval. Azt mondja, akkor kiszállítanak Amerikában. Hát jó, mondom, regisztráljunk Amerikába. Így öten mentünk Amerikába.

Nekem halvány fogalmam se volt, hogy tulajdonképpen most hova megyünk, és mi is vár rám vagy ránk ottan. Vonattal vittek egészen Bremenig, és ottan behajóztak minket. Rengeteg sok magyar menekült volt a hajón. Elindultunk, három hétig ugrált a hajó a tengeren. Hát mondanom se kell, az egy élmény. Ott mindenki tengeribeteg volt.

Három hétig ez ment, aztán végül kikötöttünk New Yorkban. Egy ilyen kis magyar gyerek, azt se tudtam jóformán, hogy hol van Amerika, nemhogy ott mi lesz! A kikötőben mindenkit autóbusz várt, na meg gépfegyveres katonaság. Mindenkinek be kellett szállni a buszokba, és vittek egy amerikai katonai gyűjtőtáborba, ott, New Yorkban. Az amerikaiak adtak jó ennivalót, mindent. Adtak vásárlási kuponokat, amit le lehetett vásárolni. Kinek mi kellett az üzletben, ingyen kapta meg a biléták által. Én is sok mindent összegyűjtöttem. A végén már három zsákkal mentem. Hülyeség volt cipelni, hát én nem is tudtam tulajdonképpen, hogy egy olyan gazdag országba kerültem, ahol egy borotva olyan, hogy megborotválkozok, azt kidobom. Ezt el se lehetett volna képzelni. Mikor vittek minket a kikötőből a buszon, láttuk a házakat, hogy tele vannak antennákkal. Mondták ott az okosok, hogy azok televízióantennák. Jól van, mondom, ki tudja, hogy milyen víziók vannak. Hát azt se tudtuk, mi az, hogy televízió! Életünkben nem láttunk televíziót. Hát mondom, ilyen helyre kerültem. Egy olyan országba, ami a mi országunktól körülbelül száz évvel volt előrébb, gyakorlatilag én időben átugrottam száz évet.

Elvittek aztán Kaliforniába, és nagy tél volt, nagyon hideg, borzalmas nagy hó volt, meg minden. Azt találtam ki, hogy én csak odamegyek, ahol örök tavasz van. Ilyen Santa Cruise. Ez az egyetlen város, ami a tengerparton van, azért van ott náluk örök tavasz, mert hegyek veszik körbe, és a tenger meg úgy szabályozza a hőmérsékletet, hogy tavaszias idő van. Ott mindig olyan huszonnégy fokos hőmérséklet van. Engem a methodista egyház vitetett oda. Nekem a regisztrálásnál nem mondták, hogy miért vitetnek oda, csak hogy a methodista egyház kér egy fiatal embert, aki húsz éves, középiskolát végzett és egyedülálló. Ezt mondta a tolmács, mert én nem tudtam egy szót sem angolul. Ez egy különleges szerencse, hogy egyetlen város volt, ahol örök tavasz van, és oda egy olyan fiatal embert kértek, mint én.

Fizettek mindent, a repülőgépet, mindent. Elvittek Los Angelesbe, ott át kellett szállni egy kisépre, az ment aztán San Franciscóba. Amikor leszálltunk, este volt. És ahogy leszálltunk a gépről, két magas amerikai úr engem szólított. De én nem nagyon tudtam azt, mert angolul mondta a neveket, és a nevemet, ahogy az kiejtette, nem nagyon értettem meg. Még az volt a szerencse, hogy mellettem volt egy könyvelő házaspár, akik tudtak angolul is, németül is perfektül. Ezeket is odavitették abba a kisvárosba, ahol örök tavasz van. A nevemet mondják, hogy George William Gáti. Mondják nekem, hogy az a te neved. És akkor mondom, hogy „yes”. Egyből betettek egy nagy fekete kocsiba. Én nem tudtam, ezek kik, hát kiderült, hogy az egyik a methodista egyháznak a papja, a másik meg a barátja, aki milliomos volt, de már nyugdíjas utasszállító pilóta. Beszálltunk a kocsiba, és elvittek a papnak a házába. Mikor megérkeztünk, a pap fölvezetett egy szobába. Kinyitotta az ajtót, gyönyörű szépen berendezett szoba volt. Mutatta a díványt – nem tudtunk beszélni, csak mindent mutogatott –, és mutatta, hogy vetközzek le, ott a dívány, feküdjek le. Aztán integetett, azt elment.

Arra ébredtem, hogy nyitva van az ajtó, és fölkeltem, mert sütött a nap. Mondom, kinézek már, hogy néz ki ez az egész berendezés. Kinéztem az ablakon, hát mondom, a mennyországba kerültem. Azok a speciális növények, amik ott vannak, ebben az örök tavaszban, olyan rózsák

voltak, akkora nagy, ötven centis virágok. Lehet, mondom, hogy álmodom, biztos tiszta álom az egész. A reggelinél derült ki, hogy öt évre elosztottak az egyházközösségben különböző családokhoz. Öt évig különböző családoknál kellett volna lakni, hogy tanuljam meg a nyelvet tökéletesen, mert akkor elküldenek engem a teológiára. De ezt én nem tudtam, csak mikor a tolmács elmondta, hogy engem azért hoztak ide, mert a papnak csak lányai vannak, és kell egy fiú, aki majd elmegy a teológiára, és pap lesz őhelyette majd. És majd elveszem az egyik kislányt feleségül. Nem rossz ötlet, csak én nem akarok pap lenni, mondtam a tolmácsnak. Avval még nem jelentkeztem, hogy én zsidó vagyok. Azt nem tudta senki, mert nem is kérdezték sehol se. Meg az utazásnál engem nem a zsidók hoztak a hajón, hanem úgy tudom, hogy református szervezet vagy katolikus. Két hónapig ott voltam ebben az örök tavasz városában, és aztán mondtam a tolmácsnak, hogy én nem akarok pap lenni. Mert nekem más a végzettségem, én gépész vagyok, és én semmiképpen nem akarok teológiára menni, különben se szeretek tanulni. És szerencsém volt, mert a papa megértett. Nagyon intelligens ember volt ez is meg a felesége is. Nagyon aranyosak voltak, ahogy engem elláttak.

Volt a Rotary Club bemutatkozási gyűlése, és ott összeszedtek rengeteg pénzt a mi részünkre, mert az milliomos klub. Több mint harmincezer dollár összejött segélyszerűen, hogy minket eltartsanak, engem meg a házaspárt. Mi ott ültünk fönt a pódiumon, és amikor körbevitték a tálcát, mindenki beletette a csekket, amennyit hozzájárult. Ezer, kétezer dollár. Én nem tudtam, mi történik, csak később tudtam meg. Ez Santa Cruise-ban volt.

A tolmács elintézte, hogy nem akarok pap lenni, és kérdezték, hogy mit akarok. Hát, mondom, bemenni a nagyvárosba. A pap nekem adott háromezer dollárt, hogy bemenjek San Franciscóba busszal. Egyedül elindultam San Franciscóba egy kis angol-magyar, magyar-angol szótárral. San Franciscóban aztán a taxis elvitt egy olcsó szobára, náluk az olcsó szoba a kupleráj. Nagyon nagy, nem tudom, hány emeletes volt. Aztán, amikor rájöttem, hogy hova költöztem, otthagytam a szobát. Fölszálltam egy buszra, és már a buszon érdeklődtem meg – persze a könyvből vettem ki a szöveget –, hogy hol van ipari város. Ipari várost kerestem, mert ottan én kapok majd munkát. A buszon azt mondták, hogy szálljak le majd Pittsburgben. Úgyhogy érkeztem oda, és ott a zsidó egyházat kerestem, és azok mindjárt segítettek nekem. Nekik nem került csak egy telefonba, és mindjárt volt állásom.

Elhelyeztek egy magyar zsidó embernek a gyárába. Mikor odamentem a gyárba, ő fogadott, és elkezdtem neki beszélni a könyvből a szavakat. Egy jó darabig ott vakeráltam [*próbálkoztam*] a könyvvel, hogy szedem a szavakat. Egyszer csak megszólal, hagyjad a könyvet, beszéljünk magyarul, mert én az vagyok. Hát mondom, miért nem mondtad? Meg voltam botránkozva, mert ő magyar volt, és elvárta, hogy én ottan nézegessem a könyvet. Jót nevetett rajta. Azt mondja, nincs mit tárgyalni, mikor akarsz kezdeni dolgozni. Azt mondtam, bármikor. Jó, hát akkor hétfőn itt vagy reggel kilenc órára. Ez egy optikai gyár volt. Optikai dolgokat csináltak, a tengeralattjárókba periszkópokat, különböző csillagászati távcsöveket meg mindenfélét, ami kapcsolatos az optikával. Ehhez kellenek gépészeti dolgok, mert az optikai lencsákat azokba építik be. Engem betett aztán rajzolni az irodába. Mint rajzoló kezdtem el, utána mint szerkesztő dolgoztam – ahhoz kell egy hároméves gyakorlat, míg az ember eljut a rajzolástól a szerkesztésig.

Amerikában hét évig voltam. Néha-néha írtam haza, meg küldtem haza a rengeteg csomagot. Nem tudok arról, hogy volt-e ebből otthon probléma. Aztán anyámék írták, hogy bent van apám a

kórházban szívtrombózissal, és azonnal jöjjenek haza. Én fölszálltam a hajóra, azt eljöttem. Azt hiszem, hat nap alatt átértünk Olaszországba, ott kötöttünk ki Fiumében vagy hol [*Fiume Jugoszláviában volt, ma Horvátországban van.* – A szerk.]. És akkor onnan jöttem aztán haza, Magyarországra. Hoztam magammal egy autót, amit betettek a hajóba, és azzal jöttem aztán, abban hoztam a rengeteg cuccot haza, Magyarországra. Beengedtek engem a vámon, nem kellett fizetni egy vasat sem vámot. Azért tudtam hazahozni olyan dolgokat például, mint Gibson gitár, Ampex erősítő, ami Magyarországon nagyon nagy pénz volt. Nem is lehetett kapni. A rádió tánczenekarának az egyik gitárosa készpénzért vette meg a Gibson gitárt, száztízezer forintot kaptam csak magáért a gitárért. Akkoriban kerestek az emberek nyolcszáz forintot havonta. A kocsit kaptam százhuszonezretet. Mindjárt a határról egyenesen irányítottak a minisztériumhoz, kiszálltak az emberek, megnézték, jó, kérem, azonnal fizetjük a pénzt. Örültek, hogy kaptak egy ilyen amerikai kocsit. Hát jól jártam, összeszedtem sok pénzt.

Elmentem haza, a Budakeszi útra, ott leparkíroztam a kocsival, aztán kipakoltunk, kész. Azt megvolt a nagy öröm! De apámhoz be kellett menni a kórházba, ott látogattam meg. Aztán másodszorra is kapott egy trombózt, de az el is vitte.

Elmentem dolgozni a Csepel Vas- és Fémművekhez, ahol az iskolai gyakorlatot csináltam korábban. Föl is vettek mindjárt, nem csináltak belőle problémát, hogy kint voltam Amerikában. Éppúgy rajzolóként, gépszerkesztőként kezdtem, mint Amerikában, de itt már más volt a helyzet. Egész más színvonalon ment a munka, minden más volt. Még az irodai munkák is mások voltak, mint odakint. Nagyon gyenge és nagyon szürke volt minden. Akkor visszaugrottam száz évet. Amikor én visszajöttem, akkor is tél volt, és bizony olyan szürke volt itt a magyar élet. A ruhák, amiben jártak az emberek, csak a szegénységet mutatták. Az itteni embereknek nem tűnt föl, hogy ők hogy, miben járnak, csak annak, aki onnan visszajön. Néztem, hogy mennyire le vannak robbanva itten. És elkésztett engem, hogy hülyeség volt ide visszajönni. Csak akkor a kommunista időben nem lehetett azt, hogy most visszamegyek megint Amerikába. Nem is nagyon engedtek ám. Nem adtak útlevelet, semmit [lásd: utazás külföldre 1945 után; kék útlevél]. Próbáltam kérni, de mindig elutasították. Mert csak úgy engedtek be engem Magyarországra, hogy végleges visszatérési papírt írtak alá velem a határon. Az amerikai útleveletem pedig elvették. Tudniillik félték ők a magyaroktól, nehogy hazajöjjenek, aztán kémkednek itten meg ilyesmi. Aztán dolgoztam, dolgoztam. Aztán mikor már vissza lehetett volna menni 1990 után, akkor meg már nem mentem vissza, mert már nem voltam elég fiatal hozzá.

Ott laktam kint, a Budakeszi úton. A nővéremék külön laktak, mert őneki a Széna téren volt egy lakása, apám vett neki ott egy lakást. A nővérem az első férjével ott élt, abban a lakásban. Szombatontként, vasárnap a nővérem kihozta a fiát, Zolikát is.

Anyám kiadta mind a két szobát albérlőknek – mi bent aludtunk a nappaliban, a társalgó szobában –, és abból élt, meg kapta a nyugdíjat apám után. Meg utána én dolgoztam, és oda kellett adni a pénzt, amit kerestem. Odaadtam neki, és adott nekem zsebpénzt belőle. Nem nagyon költekeztem, nem jártam éjszakánként mulatókba, bárba, kocsimákba. Nekem mozira kellett, na meg édességre, mert jártam a cukrászdába. Megéltünk. Nem úgy, mint kint, Amerikában, mert az ember nem úgy élt itt Magyarországon.

Nem voltak nyitva a határok, nyugattal nem volt kereskedelmi kapcsolat jóformán. Abban az időben az embernek eszébe sem jutott, hogy egyáltalán nyugattal foglalkozott volna. De akkor már

nekem valahogy nem tetszett semmi se, ami itt volt. Amikor már az ember meglát egy olyat, hogy mennyivel fejlettebb államok vannak, és ezt tapasztalja saját bőrén, azt utána visszamegy oda, ahol diktatúra van, akkor persze hogy nem tetszik.

Ezért ültem én börtönben is, egy év nyolc hónapot kaptam politikai izgatás miatt. Szidtam a Kádár Jancsit. Fölmérgeztettek bent, a rendőrségen, az egyik nagy kommunista őrnagy. Személyazonossági igazolványt akartam csináltatni, és a képpel volt valami differencia, azt mondta az őrnagy, menjen, azt csináltasson másik képet. Direkt kötözködött, mert tudta, hogy Amerikából jöttem vissza. A személyazonosságomba is bele volt írva, hogy előző lakhelye New York. Szóval szemétkedett ez a rendőrségi őrnagy. Összevesztem vele, és följelentett. Itt nem lehetett mondani semmit se a rendszerre, nem lehetett az államfőt szidni. És akkor bíróság elé állítottak. És akkor utána meg el akartam hagyni az országot. A határnál, Sopronnál kaptak el. Át akartam menni a határon, aztán elkaptak a lovas rendőrök. Akkor nekem felfüggesztettem volt, és mivel a disszidálási kísérlet volt a második, a kettőt összekapcsolták, és két évet adtak, amiből összesen leültem egy év nyolc hónapot. Úgyhogy megutáltam őket borzasztóan.

Elvették az útlevelemet, ezért csak disszidálni [lásd: disszidálás] tudtam volna aztán valahova máshova, más nyugati államba, Svájcba vagy mit tudom én, hova, de nem csináltam már, mert veszélyes volt. Nem is adtak útlevelet egészem addig, amíg meg nem változott a rendszer. Akkor tudtam kimenni a nővéremhez, Bécsbe. Mindig jött Bécsből, én meg csak a buszig tudtam elkísérni. Nem tudom, valakinek volt-e már ilyen érzése, hogy a testvére mehet Ausztriába, mert osztrák állampolgár, én meg csak nézhetem. Csak kikísérhetem a buszig.

Mikor kijöttem a börtönből, elmentem dolgozni mindenfelé. Rendesen kaptam munkát. Nem foglalkoztak azzal, hogy valaki ült vagy nem, mert sokan ültek. Főleg a parasztok a feketevágásért meg ilyesmiért [A Rákosi korszakban volt jellemző a feketevágás – azaz (elsősorban) sertés tiltott, gyakran éjszaka és lehetőleg hang nélkül, titokban történő vágása, és ezzel a beszolgáltatás elkerülése. Sertésvágáshoz ugyanis engedélyt kellett szerezni („Magánháztartási sertésvágási engedély”), a sertés („közfogyasztásra alkalmas, gondosan kezelt, idegen anyagoktól mentes, olvasztott”) zsírjából pedig meghatározott mennyiséget be kellett szolgáltatni az állam helyi képviselőjének, a „községi zsírbegyűjtőnek”. A feketevágásért börtönbüntetés járt (5 évig terjedhető büntetés a „tettesnek”, 2 év annak, aki tudott róla, de nem jelentette). – A szerk.]. Először a Csepeli Vas- és Fémművekhez mentem dolgozni, utána még sok helyre, itt-ott, ahol éppen jobb fizetést kaptam. Dolgoztam a Ganz-Mávagnál és MOM-ban is, az optikai cégnél. Mindenhol gépészeti vonalon, gépszerkesztőként.

Abban az időben is mindig moziba jártam, mert nem nagyon volt televízió [Magyarországon 1953-ban kezdődtek meg a kísérleti tévéadások, a rendszeres műsorszolgáltatás pedig 1958-ban indult, heti négy nap adásidővel (összesen nem egészen 20 óra). 1000 lakosra 1958-ban 2, 1960-ban 10, 1965-ben 82 készülék jutott. – A szerk.]. Voltak azok a fekete-fehér magyar tévék, anyámnak is olyan volt, de akkoriban hétfőn nem volt adás. És főleg rádió volt, amit az ember hallgatott, ez a nagy világvevő rádió. Ezeket nem szabadott nagyon hallgatni [lásd: Szabad Európa Rádió], nem nagyon lehetett nyugati dolgokkal foglalkozni, csak titokban. De azért én hallgattam mindig, főleg a nyugati zenéket [A hatvanas-hetvenes években a Szabad Európán sugárzott Teenager Party vagy a Radio Luxemburg könnyűzenei műsorai igen népszerű és hallgatott adások voltak. – A szerk.].

A nővérem többször volt férjnél. Eredetileg Egerben lakott az első férje, Meszteckinek hívták. Valamikor az 1960-as években házasodtak össze, de a nővérem első férje, úgy tudom, zsidógyűlölő és nagy részeges volt. A nővérem kirúgta, elváltak, és aztán visszahúzta a csíkot Egerbe. Ő egy kicsit antiszemita családból származott. Ők nem tartották egyáltalán a kapcsolatot velünk. A nővérem mondta, hogy állítólag az egész családja olyan reakciós nevelést kapott. Lehetett is érezni, mert többet nem is nézte meg a fiát. Egész egyszerűen nem foglalkozott a fiával. A nővéremnek kellett fölnevelni a Zolit.

Utána volt a nővéremnek az osztrák férje, ezzel itten, Magyarországon ismerkedett meg az 1970-es években. Utazási irodánál dolgozott a nővérem akkor, és úgy ismerkedett meg ezzel az illetővel, aztán hozzáment. Itt, Pesten volt a házasság megkötve. Mikor anyám meghalt 1976-ban, a nővéremmel eladtuk a Budakeszi úti lakást, és elfeleztük a pénzt. Nekem gyorsan elment a pénz, a nővéremnek meg megmaradt a bankban. Nálam a pénz nem tartott sokáig. Aztán még ebben az évben kivitte a nővéremet a férje Bécsbe a Zolival együtt, és rám maradt a nővérem Széna téri lakása, amit aztán elcseréltem erre a lakásra. A Zoli tizenhárom éves volt, mikor kimentek. A nővérem, mivel kint tartózkodott hosszabb ideig, osztrák állampolgár is lett. A férjével nem is nagyon éltek sokáig együtt. Azt hiszem, egy évig talán, még addig se. A nővérem azt mondta, hogy olyan hideg, gonosz ember. Jóval idősebb volt, mint a nővérem. Megjárta a háborút, a német hadseregben volt behívott katona, Wehrmacht-katona volt. Hát, aki keresztül ment azokon a harcokon meg minden, nem sokat lehet várni tőle, már semmi jóságot. Gondolom, hogy ez se nagyon tetszett a nővéremnek. Gyorsan elváltak, azt kész. Neki annyi haszna volt belőle, hogy kikerült Magyarországról, mert itt kommunista rendszer volt. Nem is jött vissza, csak látogatóba. Sokat jött Magyarországra. Meglátogatott mindig minket, hozta a rengeteg ajándékot Ausztriából. Ő ott kint dolgozott egy szállítási cégnél két évig, aztán nem tudom, még miket csinált.

Mikor a nővérem kiment Bécsbe, énram maradt a Széna téri lakás, amit aztán elcseréltem erre a lakásra. Kaptam ráfizetést, mert a Széna téri összkomfortos volt, ez meg komfort nélküli volt. Kaptam százezer forintot. Az nagy pénz volt akkor. A százezer forint egypár hónapig tartott nekem. Sokat költöttem. Mikor van pénz, akkor gyorsan rálépek.

Az összes rokonom mind meghalt. Nekem már nincs semmi rokonom, egyedül csak a nővéremnek a fia, Mesztecki Zolika, de avval nem tartom a kapcsolatot. Egy rokonom pedig, a Kelemen Pista az anyámnak az ágáról volt a rokonság. Ő ment ki Izraelbe, még abban az időben, mikor Izrael megalapult [lásd: Izrael állam megalakulása]. Írt aztán leveleket onnan, de mi csak annyit tudtunk, hogy megalakult ottan valamilyen állam, és nem is volt könnyű, mert öntözni kellett a sivatagot. Izrael arról vált híressé tulajdonképpen, hogy még a sivatagot is termővé tudták tenni valami különleges öntözési módszerrel. Abban az időben még fiatal voltam, nem tudtam az egésznek a politikai értelmét. Nem tudtam, mert itten akkor még kommunista állam volt. Nem is nagyon foglalkoztunk vele, mert mi nem is akartunk kimenni. Volt neki valami szövőgyára, csak aztán állítólag később meghalt, nem tudom, mikor. Családja lett neki ottan. Csak mi nem tartottuk velük a kapcsolatot továbbra.

A rendszerváltás [lásd: 1989-es rendszerváltás Magyarországon] simán ment keresztül. Jobb volt azért utána minden. A rendszerváltás után az ember jobban megérezte a szabadságot. Mi tudtuk azt, hogy mi a különbség a szabadság meg az elnyomás között. És attól kezdve, ez az ország úgy fejlődött fölfele, hogy az rettenetes, gyors a piacgazdaság. Nekem aránylag kicsi a nyugdíjam, mert

régen mentem nyugdíjállományba, azóta fölmentek az árak, infláció, és minden, nekem meg maradt a régi nyugdíjam. Úgyhogy ebből kell megélni, azért kapok én néha-néha segílyt is. Én kárpótlási jegyeket kaptam a magyar államtól, mert tulajdonképpen apám üzletét az akkori állam elvette, mert a zsidóknak a vagyonát, üzleteit, mindent elvették [lásd: zsidótörvények Magyarországon].

Most már tulajdonképpen visszafordult minden a régi vágásba. Most már szabadon lehet a vallást gyakorolni. Mindenki olyan vallású lehet, amilyen akar. Szabadon lehet most már gyakorolni a zsidó vallást is, nem úgy, mint az előtt. De most Magyarországon már nem annyira tartják a zsidók sem az ortodox vallást. Én nem vagyok egyáltalán vallásos. Meg nem is voltam vallásos, mivel én más nevelést kaptam. Magát a zsidó vallást sem ismerem.

Nincsen vallásos ismerősöm egyetlenegy sem. Igaz, hogy sose kérdeztem a vallással kapcsolatosan senkit sem. Nem tartok kapcsolatot a hitközséggel. Már olyan értelemben nem tartom a kapcsolatot a hitközséggel, hogy ők régebben segítettek nekem anyagilag, kaptam tízezer forintot minden hónapban tőlük. Ez elég nagy segítség volt. De hogy én kapom Németországból ezt a kárpótlási pénzt, azóta ők egyáltalán nem támogatnak. Gondolom, azért nem segítettek nekem, mert tudják, hogy kapom a kárpótlást. Na de azért a kárpótlásért megszenvedtem!